

הרב שריה דבליצקי זצ"ל

קונטרס דיני מרחץ ודרך ארץ

כולל הדינים שהוזכרו בחז"ל ובפוסקים בדיני מרחץ

- הקדמת נכד המחבר
- א. דיני קדימה בבית המרחץ
- ב. אמירת היה רצון בכניסה למרחץ בזה"ז
- ג. מקום פשיטת הבגדים לת"ח
- ד. סדר פשיטת הבגדים ולבישתם
- ה. אם יש איסור דברים בטלים בבית המרחץ
- ו. בדין כיסוי הערוה בכניסתו ויציאתו
- ז. לכיין לקיים מצות רחיצה לכבוד קונו ולכבוד שבת ויו"ט
- ח. סדר רחיצת וסיכת הגוף
- ט. בדינא דהטובל ב' פעמים הרי זה מגונה בזה"ז
- דינים העולים
- נספח א: בדיני צניעות במרחץ בכניסתו וביציאתו
- נספח ב: כניסה למרחץ לפני מנחה

הקדמת נכד המחבר

את הפסוק 'וְשָׂם דֶּרֶךְ אֲרָאנוּ בישע אלוקים' (תהילים נ, כג) דרשו רבותינו על השם אורחותיו, מלשון שומה ואומד, הוא הנותן ליבו לכל אורחותיו לעשותם בשלימות הנרצית. והרי זו סגולה שהייתה במורי זקני הרב זצ"ל, שבכל פינות שפנה, בכל חלקי היום ובכל מועדי השנה, היה שם דרכו ומכוון מעשיו להעלותם ולהשלימם בכל מיני שלמויות. וכך הלכות בית המרחץ, שבני אדם דשים אותן בעקביהם, ומעטים הם הבקיאים בהן, ירד הוא לבררן ולהבהירו ולהניחו לפני הלומד כמשנה ברורה והלכה ברורה במקום אחד, שכן לגבי דידי לא נשתנו הלכות אלו משאר הלכות שבני אדם מייקרים ומחבבים. ואם אמרו שואלים הלכות חג בחג, אמרו גם (ירושלמי שבת פ"ג ה"ג) שואלין הלכות בית המרחץ בבית המרחץ, ועל דרך מה שכתב רבינו יונה בשערי תשובה (שער א אות ו) כי לא יקרא עבד ה' אלא המקבל עליו לקיים כל דברי התורה מראש ועד סוף. החיבור שלפנינו, הרואה אור עולם לראשונה, תוכנו בירור הלכות צניעות ודרך ארץ עם שאר ההלכות הנהוגות בבית המרחץ. ולפי שפרטי הלכות אלו לא נתבהרו כל צורכן בדברי הפוסקים, ירד הוא זצ"ל לחוצבם ממקורותיהם הראשונים, הם דברי חז"ל במסכתות הקטנות ועוד. הדברים נתבררו ונכתבו ע"י רבינו לפני עשרות בשנים, והוא החל בהכנתם ובהתקנתם על מנת להביאם לבית הדפוס, אך לא זכה הוא להשלים מגמתו, ולא זכינו אנו שיושלמו הדברים כאשר היה עם לבבו. ועדיין יקר בעינינו כל בירור הלכה שיצא מעם שולחנו הערוך. דבריו הם זכרונו, באהלי תורה ובבתי מדרשות ינון שמו לדור דור.

יישרו כוחו ורוחו של נאמן בית סבא, רבי יעקב בהגרמ"מ קארפ שליט"א, על העתקת החיבור. ההערות הפותחות בא"ה [=אמר המעתיק] ממנו יצאו. הנה שכרו איתו ופעולתו לפניו. נכדו בצלאל דבליצקי

א. דיני קדימה בבית המרחץ

דיני קדימה בכניסה ויציאה: כשבא למרחץ ורוצה להיכנס ויש שם אנשים שרוצים לצאת, מי נדחה מפני מי?

הנה איתא בכלה רבתי פ"י, דבבית המרחץ נותן מקום זה שהוא נכנס לזה שהוא יוצא, וכן הוא בדרך ארץ רבתי פ"י בית המרחץ נותן מקום זה שנכנס לזה שיצא, כ"ה שם לפי הגהות הגר"א, ובדר"א זוטא פ"ח הנכנס למרחץ נותן כבוד ליוצא. הרי מבואר להדיא שהיוצא יוצא מקודם ואח"כ נכנס הנכנס. והטעם נראה, מדאסור שם בד"ת ע"כ כשיכול כבר לצאת יצא לפני שיכנס הנכנס.

ושם בנחלת יעקב הביא גירסת האגודה שהיא לגבי מרחץ כגירסא דידן, אלא שפירש בדבריו, והיוצא מפירושו שאם יש רק מקום לאיש אחד במרחץ ובא אחד ומצא שאחד מתרחץ בתוכו הרי מחוייב הבא להמתין בחוץ עד שהרוחץ יגמור רחיצתו במתינות, ואין על הרוחץ למהר לצאת עבור לתת מקום לנכנס. והנה שני הפירושים לא פליגי אהדדי ואפשר לקיים שניהם כמובן, דזה שני נידונים.

דיני קדימה מבית פנימי לבית האמצעי: ונראה דלאו דוקא מבית המרחץ החוצה יוצא מקודם היוצא ואח"כ נכנס הנכנס, אלא גם מבית פנימי לבית אמצעי הוא כן, מכיון דבבית פנימי אסור גם בהרהור ד"ת ובבית אמצעי מותר, א"כ עדיף שיצא היוצא מקודם בכדי להתיר לו הרהור.

דיני קדימה מבית החיצון לחוץ: אלא מה שיש להסתפק הוא לגבי היציאה מבית חיצון, דשם מותר אפילו בדיבור, מי קודם שם, היוצא או הנכנס. ונראה דשם הוא כמו כל פתח דעלמא דלא נתבאר מי קודם אם הנכנס או היוצא, דמה שנתבאר הוא רק לגבי מרחץ ובית הכסא, וכן לגבי בית הכנסת באיזה ספר (א"ה, עי' שערי אפרים שער ד'), אבל לגבי שאר פתחים לא נתבאר, ונראה דתלוי כפי מעלת היוצא והנכנס, דאותו המתכבד להיכנס תחילה כששניהם נכנסים, הוא מתכבד כאן להיות הראשון או לגבי כניסה או לגבי יציאה.

וראיתי בספר הנקרא תו יהושע הלכות דרך ארץ מאת הרב יהושע בריסקין זצ"ל (וארשא תרנ"א) בהלכות דר"א סוף פרק ח' שכתב דזהו הטעם שהיוצא יוצא תחילה, לפי שהיוצא עיף ויגע מעמל המרחץ ואין בכוחו לראות על הנכנס לתת לו כבוד, ולכן כיון שהנכנס אינו עיף ויגע יתן הוא כבוד להיוצא. ע"כ. ולטעם זה שייך כן גם מבית חיצון ולחוץ, דהרי היוצא עדיין עיף ויגע גם שם.

דיני קדימה בבית הכסא: ואגב דאיירינן לגבי מרחץ נכתוב הדין גם לגבי בית הכסא. הנה פשוט מסכת דרך ארץ הנ"ל וכפי גירסת הגר"א גם שם, יוצא היוצא תחילה ואח"כ נכנס הנכנס, והמדובר הוא אפילו בבית כסא שיש שם מקום לכמה אלא

שהפתח החיצון צר וצריך להכריע מי קודם הנכנס או היוצא, דאם בית הכסא הוא רק לאחד פשיטא דהיוצא קודם. ופשטות הדברים הוא דאפילו ביש שם מקום לכמה מ"מ היוצא קודם, והוא ג"כ כפי מה שכתבנו לגבי מרחץ דשם אסור בד"ת, ולכן היוצא יוצא תחילה להתיר לו ד"ת.

ולגירסת האגודה כפי מה שפירשו הנחלת יעקב, דשם היוצא נותן כבוד לנכנס, וכ"ה להדיא בד"א זוטא ח', הוא להיפך מגירסת הגר"א הנ"ל, דלדעת האגודה הוא איפכא, דהיוצא שכבר גמר לעשות כל צרכיו ממתין שם עד שיכנס הנכנס הנצרך לנקביו, ולא יגרום לו שיתאפק יותר. ומיירי במקום שמכפנים בבית הכסא כבר פנוי והם רק נפגשו בפתח, דאז היוצא מצטמצם בקרן זוית ונותן מקום לנכנס, דאם המקום שמתפנים בו אינו פנוי פשיטא דהיוצא יפנה המקום ההוא לפני שנכנס הנכנס.

ולספר תו יהושע הנ"ל שפירש שם באות ד' דבבית הכסא היוצא הוא כבר רגוע והנכנס טרוד ואין בכוחו לכבד היוצא, לכן הנכנס קודם, הרי הוא משתווה בזה למעשה עם סברת האגודה כפי שביארה הנחלת יעקב. ועיין גם בהגהות אביו של התפא"י על מסכת דרך ארץ שנדפסו בסופה שכתב כעין הנחלת יעקב.

נמצא להלכה, בבית הכסא שיש שם כמה מקומות אך הפתח החיצון הוא צר, הרי לגירסת הגר"א היוצא קודם, ולסברת הנחלת יעקב בדעת האגודה וכן לסברת התו יהושע הנכנס קודם.

ונראה להכריע כהאגודה והתו יהושע, מדלפעמים נוגע הדבר לדאורייתא או עכ"פ לדרבנן של לא תשקצו ולדרבנן של ולא יהיה בך עקר (א"ה, עי' תרוה"ד סי' טז, ומחזיק ברכה לחיד"א סי' ג' אות טז), לכן עדיף למנוע זה ולתת הקדמה לנכנס, מאשר לחשוש ליוצא שלא יוכל להרהר אז בד"ת, דהרי סוף סוף הוא שם פטור. ולכן [יש להכריע] דבבית הכסא הנכנס קודם.

ב. אמירת יהיה רצון בכניסה למרחץ בזה"ז

בזמן הזה אין אומרים יהיה רצון בכניסה ויציאה מהמרחץ.

ג. מקום פשיטת הבגדים לת"ח

יש להעיר כפי מה שכתוב ביור"ד סי' רמ"ו סע' כ"ו שאסור לתלמיד חכם לעמוד במקומות המטונפים מפני שלא יהרהר בדברי תורה. ע"כ. ולכן נהי דמותר לת"ח להיכנס למרחץ אף מתוך הלכה שאינה פסוקה, דבמרחץ שומר עצמו שלא יהרהר בדברי תורה וכדאיתא שם ברמ"א, מ"מ כל מאי דאפשר למעט בודאי עדיף טפי. ולכן במה דנהוג שיש בית אמצעי שמתפשטים שם, ושם מותר בהרהור, אמנם בהרבה

מקוואות מתפשטים בימי החול גם בבית הפנימי ששם אסור בהרהור, ואם כן כל שיש אפשרות להתפשט בבית האמצעי יהיה לו אסור להתפשט ולהתלבש כה"ג בפנימי, כיון שאפשר באמצעי הוי זה בכלל אזהרת שלא יעמוד במקום הטינופת שלא לצורך. והנה בימי החורף כשבאמצעי קר ובפנימי יותר חם יש עכ"פ סיבה טובה לבכר הפנימי ע"ג האמצעי, אבל בימי הקיץ שאין שם נפק"מ בזה (אם לא שיש לו דברי ערך בכיסים ומפחד להשאיר הבגדים בבית האמצעי ללא השגחה) בודאי עדיף לת"ח להתפשט ולהתלבש באמצעי מאשר בפנימי, ולא להיכנס בחשש של לא יעמוד במקום הטינופת שלא לצורך.

מיהו יש עדיין לדון בכל זה, דיש לומר דנגד זה למיעוטי בהילוך ערום עדיף, וכמו שלא הקפידו על ת"ח שלא ישהה זמן רב במרחץ גופא כן אולי לא הקפידו על כל מה שנוגע לצורך המרחץ אף שיכול לעשות בצורה אחרת, ובפרט שיש המשקל דלמעוטי בהילוך ערום עדיף, ולכן יש לקיים דבר זה שגם ת"ח מתפשטים ומתלבשים בפנימי אף שאפשר באמצעי.

ד. סדר פשיטת הבגדים ולבישתם

סדר הפשיטה והלבישה צריך בירור, דהחסידיים מקדימים לפשיטה ומאחרים ללבישה חלק גוף התחתון, ולכאורה צ"ע מהמבואר בדרך ארץ רבתי פרק י' ובכלל רבתי פרק י', וצריך רק להתאים הסדר שכתוב שם לבגדים שבזמננו.

והנה שם איתא דקודם כל חולץ מנעליו ואח"כ כובעו ואח"כ כסדר טליתו וחגורתו וחלוקו ואפרקסותו התחתונה, ובלבישה הוא להיפך שמתחיל ממקום שגמר. והנה בענין כובעו נכתוב לקמן בס"ד, ומה שניתן ללמוד משם לדידן הוא שמנעליו וכנראה גם גרבי פושט מקודם כל, ואח"כ כובעו, וכן בלבישה בסוף כובעו ואח"כ גרבי ומנעליו. אבל על שאר הבגדים שנסתפקנו אם פושט מקודם החלק הגוף התחתון הוא העליון אין לנו משם ראייה, דשם בבגדיהם לא היה חלק עליון וחלק תחתון של הגוף אלא כל הבגדים שהוזכרו שם כיסו את הלוּבש מלמעלה למטה, וממילא אין לנו ראייה לספק דידן. ואין להביא ראייה מהא דרוחץ וסך שסך ורוחץ קודם כל ראשו ואח"כ גופו, ומשמע דמלמעלה למטה, וא"כ מוכח דיש לתת יותר כבוד לחלק העליון של הגוף מדשם רוחץ וסך קודם החלק התחתון, וא"כ גם כאן כבודו שיהיה מלוּבש יותר זמן מחלק התחתון וכן בו יתחילו הלבישה, דכל זה ניתן לדחות ולומר דכאן יש להקפיד שחלק התחתון יהיה פחות זמן מגולה, דהלא זה ברור דגילוי חלק תחתון חמור יותר מגילוי חלק עליון, וא"כ כל למעוטי בגלוי חלק תחתון עדיף, וא"כ יש לאחר בפשיטת המכנסיים ולהקדים בלבישתן.

ואם כן ניתן לומר דיש ללמוד מסדר לבישת הכהנים, ואיתא ברמב"ם פרק י' מכלי המקדש הל' א' כיצד סדר לבישת בגדים, לובש המכנסים תחילה וחוגר את המכנסים

למעלה מטיבורו מעל מתניו, ואח"כ לובש הכתונת, ואח"כ חוגר את האבנט וכו'. נמצאנו למדים שאת המכנסיים היה לובש קודם לכל. ועיין ברמב"ן עה"ת פרשה תצוה שהמכנסיים היו לובשים קודם לכל בצינעא בעצמם ולא על ידי משה רבנו עי"ש. וא"כ יש ללמוד משם ללבוש המכנסיים קודם, וכן לפשטן אחרונים.

מיהו לענין זה בכדי לכסות בשר ערוה נראה דדי להקדים רק לבישת המכנסיים התחתונים, ואח"כ לפני לבישת המכנסיים העליונים ללבוש מקודם החלק העליון של הגוף, ומינה דגם בפשיטה להקדים לפשוט המכנסיים העליונים ואח"כ החלק העליון מהגוף ואח"כ התחתונים.

אמנם נראה דמשום כבוד הציצית שלובש עדיף שבזמן שמלובש בציצית יהיה מלובש גם במכנסיים העליונים וגם בתחתונים.

ולכן לסיכום, יש לנהוג לפשוט נעליים, גרביים, כובע גדול, בגדים עליונים ואח"כ מכנסיים עליונים ותחתונים, וכן לעניין הלבשה כאשר יחנו כן יסעו באותו הסדר.

ובזה השלחן ח"ב סי' ב' כתבתי דכובע קטן יפשוט בסוף וילבש בתחילה, דמה שנאמר במסכת דרך ארץ אודות הכובע מדובר בכובע גדול.

אחר כתיב כל הנ"ל בעניין הקדמת ההלבשה וההפשטה, ראיתי במאסף לכל המחנות סי' ב' אות ה' שהעתיק תמצית תשובת התורת יקותיאל (לא אדע למי מקדושים) שנשאל בזה אם לנהוג כהחסידיים שמפשיטים מקודם המכנסיים ולובשים אותם באחרונה, או כפי האשכנזים שהמכנסיים הם אחרונים לפשיטה וראשון ללבישה. והשיב דבין האשכנזים ובין החסידיים יש להם מקור, דפשטות הדרך ארץ רבה הנ"ל הוא כאשכנזים, אמנם בדרך ארץ זוטא פ"ח מפורש כהחסידיים, דשם איתא הכניסן למרחץ בתחילה מעביר מסוהב ואח"כ מעביר את המנעלים ואח"כ מעביר את המכנסיים ואח"כ מפשיט את החלוק. ע"כ. הרי להדיא כהחסידיים. ולמעשה הוא מכריע כהחסידיים, מדכתב הטור בסי' ח' דהבגד הראשון שילבש הוא בגד הציצית, וא"כ בכדי ללבוש ציצית צריך מקודם ללבוש החלוק וא"כ החלוק קודם למכנסיים, וזהו גם טעם החסידיים בכדי להקדים לבישת הציצית. עכת"ד.

ולענ"ד נראה דדברי שכתבתי לעיל הם עיקר. ואבאר בזה, דמה שכתב דבדר"א רבה יש ראייה למנהג אשכנזים ובזוטא למנהג חסידיים, אנכי הרואה לא רואה לא זה ולא זה, דהוא פירש דמ"ש ברבה שאח"כ פושט אפרקוסתו התחתונה ולבסוף דהיינו המכנסיים, והביא מזה ראייה למנהג אשכנזים. ואנכי לא מבין מהיכן לקח דאפרקוסתו התחתונה פירושו מכנסיים, ולמעשה אין זה אלא חלוק תחתון, בגד הזיעה, ומה שנקרא גופיה בימינו, וכדמבואר להדיא בהלכות קריעה ביו"ד סי' ש"מ סע' י', ולא מדבר הדרך ארץ רבה ממכנסיים כלל וכלל.

ומ"ש דבוזטא מוכח כהחסידים, גם כן ניתן לידחות בנקל, דמדכתב מכנסיים ואח"כ חלוק אנחנו מבינים דהחלוק היה בגד ארוך שמכסה גם מקום הערוה, ולכן י"ל דעד כאן לא אמר הזוטא להקדים מכנסיים לפשיטה אלא בגוונא ידידה שהחלוק הנשאר עליו מכסה גם מקום הערוה, משא"כ לדין שאם פושט המכנסיים נשאר מקום הערוה מגולה ואין הגופיה והחולצה מכסים אותו, דבאופן זה כו"ע מודים דישראל לאחר פשיטת המכנסיים, דמאוד הקפידו על גילוי אותו מקום, דכל מה שניתן שלא לגלותו יש להקפיד בכך, ולמעט בגילוי אותו מקום עדיף. וגם מ"ש מדברי הטור לגבי ציצית, גם הטור מיירי בחלוק ארוך המכסה הערוה, משא"כ גופייה גרידא, דבודאי דאין דרך כבוד ללבוש הט"ק ויגעו הציציות במקום הערוה המגולה. באופן דכל מה שכתבתי בזה הוא קיים, ודלא כדברי התורת יקותיאל הנ"ל.

ה. אם יש איסור דברים בטלים בבית המרחץ

בספר תולדות אדם, תולדות האדם הגדול בענקים הג"מ ר' זלמן אחי הגר"ח מוולוז'ין זצ"ל, בעמוד מ"א (בנמ"ח תשמ"ז עמ' קיא), מביא שם דר' זלמן זצ"ל במרחץ היה מספר סיפורים מחדושי העולם ותהלוכות המסחר וכו' הפלא ופלא, וכל זה בכדי להסיח דעתו שלא יבוא להרהורי תורה, וכשיצא מהמרחץ היה כאילם לא יפתח פיו, רק בדברי תורה ויראה. וטעמו של דבר שהתיר לעצמו שיחת חולין שם, כתב שם דיצא לו להלכה דמאחר שאיסור שיחת חולין לומדים מודברת בם, בם ולא בדברים אחרים, הרי ממילא דבמקום שאסור לדבר בד"ת שוב אין לאיסור דברים בטלים ושיחת חולין. ע"כ. ומשמע דס"ל דאין זה איסור עצמאי, רק מכללא איתמר. ואנכי לא כן עמדי. חדא, דאם באמת הוא כך לא היה לכל הפוסקים להשמיט חידוש גדול כזה, דבמקום שאסור בד"ת שיהיה מותר בדברים בטלים. ועוד, דנראה דדברים בטלים הוא איסור מצד עצמו, והרי יש דעה ביומא י"ט ע"ב דעובר ג"כ בלאו של כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר, ועכ"פ בלאו דרבנן וכפרמ"ג [ס"ס קנ"ו באשל אברהם, מהפ"ח או"ח ס"ס ס"ז].

על כן נראה פשוט דלא קרב זה אל זה, ואיסור שיחת חולין הוא איסור עצמאי. אלא דניתן לקיים הנהגה זו בריווח, והוא דכל שיחת חולין ודברים בטלים אם מדבר לשם איזה תועלת וצורך שוב לא הוו דברים בטלים ומותר לדבר בם, וכה"ג לפכח צערם דאחריני ע"י סיפורי מעשיות וכדומה (כל שאין בהם דיבורים אסורים) אין לך מצוה גדולה מזו וכתענית כ"ב א' ששאל מי הם בני עוה"ב וכו' ואמרו גברי בדיחי אנו וכו', הרי שהוא עוד מצוה גדולה ואין בזה שום חשש של דב"ט, ולכן גם אם מרגיש בנפשו שלא יכול להיזהר מהרהורי תורה אלא אם כן ידבר בדברים אחרים הרי הדברים האלה נקראים לצורך ואין בהם שום חשש של דברים בטלים, ולפי זה שפיר יש

לקיים איסור הדב"ט גם במרחץ, ואפילו הכי שרי להסיר מלבו ע"י זה הרהורי תורה. ומינה, דבבית האמצעי ששם מותר בהרהור בדברי תורה שוב אסור בדברים בטלים, ובודאי דמעשה דהרב זלמן זצ"ל בבית פנימי הווה.

מיהו כל זה לאנשים גדולים שהסכמתם חזקה לאמור עד פה תבוא, אבל אנן בדידן עדיף לן לחפש עצות אחרות שלא להרהר בדברי תורה שם, שאם ירגיל עצמו בדברים בטלים שם ממילא ההרגל על הכל שלטון ויבוא לספר ולדבר דב"ט גם חוץ למרחץ. אבל מעיקר הדין הוא כנ"ל.

1. בדין כיסוי הערוה בכניסתו ויציאתו

איתא בגמרא שבת מ"א א' למסקנא דמילתא דכשירוד לנהר אין לכסות ערוותו דהוי כמתבייש וכו', וכשעולה ופניו כלפי העם צריך לכסות ערוותו, ולא הובא דבר זה ברמב"ם וטושו"ע, ורק הובא במג"א סי' ב' ס"ק ב' ומשם למ"ב שם ס"ק א'.

וצריך בירור אם גם כשמתפשט בבית אמצעי והולך משם לבית פנימי ערום או מבית פנימי למקוה האם אין לכסות ערוותו אז דהוי כירוד לנהר, או שיש איזה חילוק משם, ואת"ל דאנו חוששים שיש איזה חילוק, האם כשנבוא להחמיר האם אין זה חומרא דאתי לידי קולא, דהרי ברדתו אסור לכסות.

והנה דא עקא, אם היינו יודעים הטעם של החילוק בין ירידתו לנהר ובין בעלותו היה אפשר לשפוט מה דין ירידה וכניסה לבית פנימי, אבל לע"ע אין אתנו יודע מה טעם החילוק בין ירידתו לעלותו, דהרי לכאורה גם בנהר עומדים אז אנשים, דאין מדובר כאן בנהר שהוא ריק מאנשים, ואם גם בנהר עומדים אז אנשים הרי גם אז הוא כלפי העם, ואם כן מאי שניא ירידתו מעלייתו. ואחר החיפוש בספרים ומפרשים עדיין לא נתבאר הטעם, כדי שנדע אם הוא שייך גם בכניסתו לפנימי או למקוה.

ויש לי בזה כמה מהלכים, אבל העיקר נראה כעת דהטעם הוא דהרי בירידתו לנהר מוכרח להתפשט, ואם כן אף שראוי לו להתפשט סמוך לנהר ממש מ"מ לא הגבילו חז"ל מרחק להתפשטות, ואם כן בכל מקום שמתפשט זהו תחילת התפשטותו וממילא מותר לו לגלות ערוותו גם כן, ואם מותר, ממילא אין לכסות דלא יאה כנראה וכו'. אבל בעלותו הרי יהיה מוכרח להתלבש, וע"כ אמרו שיכסה כבר מתחילת עלייתו דזה הוי תחילת התלבשותו. ולפי זה גם בכניסתו מאמצעי לפנימי או משם למקוה הוא כן דאין לכסות. אמנם ביאור זה נראה שהוא מעט דוחק.

ע"כ נראה דכל זמן שאין אנו יודעים טעם מיוחד לנהר ששונה מדין המרחץ הרי יש להשוות הגמרא בין לנהר ובין למרחץ, ובגמרא סתמא קתני דבירידתו לא יכסה

ואף שיש בנהר אנשים, ואם כן גם בנד"ד לפשטותא דמילתא, אין לכסות בכניסתו מאמצעי לפנימי ולא מפנימי למקוה.

ולפי זה אלה שבכניסתם מאמצעי לפנימי מכסים במגבת לאו שפיר עבדי, ועוד עבדי איסורא.

מיהו נראה דמי שחושש אולי יש איזה חילוק בין ירידה לנהר ובין כניסה לפנימי ורוצה להחמיר, ומצד שני לא רוצה לבוא לחומרא דאתי לקולא, יש דרך ישר לפניו, להיכנס לפנימי מלובש בתחתונים, דבזה אינו ניכר שמכסה מחמת הבושה אלא די"ל דמחמת סיבה כל שהיא רוצה לגמור ההתפשטות בפנימי, ובפרט לפי מה שכתבו דיראה למעט עד כמה שאפשר להיות ערום א"כ הוא רוצה לקיים זה, דיש להבחין בין זה ובין היכא שמכסה משום בושה, דאם גמר כל ההתפשטות ומכסה רק באופן עראי במגבת או בידי בזה נראה שעיקר טעמו הוא משום בושה וזה אסור בירידתו, אבל אם אינו גומר התפשטותו מחמת למעט בעירום מאי דאפשר, זה מותר ועוד יש בזה מעלה.

על כן העולה להלכה בפרט זה: כשמתפשטים באמצעי להיכנס לפנימי או להיכנס למקוה אסור לכסות ערוותו בלכתו פנימה לא בידי ולא במגבת כמו שיש עושים, אבל מותר וכן ראוי לעשות ללכת לשם עם תחתונים ולפשטם במקום הכי סמוך שאפשר, אמנם בלכתו מרחיצה בפנימי לתוך המקוה גם זה לא ניתן לעשות עפ"ר, וע"כ אין לכסות בהילוך ההוא.

ובציאתו מהמקוה כל שיש במקום יציאתו אנשים צריך מיד לכסות בידי או לילך שחוח כמבואר בפוסקים או לכסות במגבת וכו'. ואמנם יש דלא זהירי בזה, ולא שפיר עבדי, אלא אם כן נאמר שסומכים על השמטת דין זה מהרמב"ם והטושו"ע.

ז. לכיין לקיים מצות רחיצה לכבוד קונו ולכבוד שבת ויו"ט

אם רוחץ, בפרט בחמין, או שיורד למקוה חמה, יש לו לכיין שרוצה לקיים מצות רחיצה, וכדאיתא בשבת נ' ע"ב דתניא רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בכל יום בשביל קונו שנאמר כל פועל ה' למענהו. ונפסק דבר זה להלכה בספר ההשלמה על שבת שם [פ"ד אות ד']. ובערב שבת ויו"ט יכוין גם שרוצה לקיים רחיצה בחמין לכבוד שויו"ט.

ח. סדר רחיצת וסיכת הגוף

יזהר כשרוחץ לקיים דינא דגמרא, שכשהוא רוחץ וסך רוחץ תחילה ראשו, ואח"כ יד ימינו, ושמאלו, וגופו, ורגל ימין ושמאלו.

ויש להקפיד על זה בין ברחיצה ובין בסיכת הסבון, דאף שהפשט כשהוא סך ר"ל סך בשמן, מ"מ גם על סבון שייך סיכה. ועיין לקמן בענין הקדמת ניגוב.

(ויש להסתפק כשהוא רוחץ בער"ש ויו"ט, ועיקר המצוה הוא פניו ידיו ורגליו, ומצינו דמנהג תימן בנענועים לעשות מוליך ומביא מעלה ומוריד ואח"כ מערב צפון ודרום בכדי שלא להפריד באמצע מעיקר החיוב שהוא מוליך ומביא דהיינו מזרח ואח"כ מעלה מטה, האם גם פה יש להקפיד לא להפריד מעיקר החיוב שהוא פניו ידיו ורגליו ואח"כ כל גופו, ונראה דלא דמיא כלל, דראשית כל הלא מנהגנו גם שם לא להקפיד בענייני הפסקה (דהיינו מנהג אשכנז אבל למנהג האר"י באמת מזרח הולך ביחד עם מעלה מטה). ועוד דלא דמיא כלל, דשם כל הנענועים היתרים על לפניו ומעלה ומטה לעולם נשארים רק בבחינת מנהג, מה שאין כן כאן דמה שאמרו פניו ידיו ורגליו הוא לפחות זה, אבל אם רוחץ כל גופו הוא יותר למצוה, ואם כן לא הוי הפסק כלל דהוי כמצוה חדא, ועוד, דאפילו הוי הפסק לא איכפת לן, דהתם מצות נענועים מצוותן בכך שיהיו ביחד, משא"כ כאן אין שום איסור בין רחיצת ידיו לרגליו לעשות איזה מלאכה או היסח הדעת, ופשוט).

ט. בדינא דהטובל ב' פעמים הרי זה מגונה בזה"ז

במה שנהגו לטבול כמה פעמים, והלא איתא בדרך ארץ רבה פ"י ובכלה רבתי פ"י, דהטובל ב' פעמים הרי זה מגונה. וראיתי באחד מספריו של הגאון ממונקאטש זצ"ל שכתב ליישב דזה דוקא לפני שנתפשט קבלת הארי ז"ל, אבל לאחר שנתפשט קבלת הארי ז"ל, ושם איתא לטבול בער"ש ככה וככה טבילות, וכן בשאר ספרי המקובלים לטבול לכל מיני תיקוני עבירות מספר מסויים של טבילות ועוד וכו', ממילא מותר לטבול כמה וכמה פעמים. עכ"ד. [א"ה. כ"ה בדרכי תשובה סי' ר"א ס"ק ש"י ושי"א, ויעו"ש מהריב"ש ועוד. וכידוע דהדרכ"ת הושלם ע"י בנו בעל המנח"א ממונקאטש זצ"ל מס"ק ר' שם]. ונראה שיש שהבינו שאיסור הטבילה דב' פעמים הוא משום יוהרא, וכדבהין כן אביו של התפא"י בהגהותיו על מסכת דר"א (שהודפסו שם בסוף המסכתות), ולכן הוצרכו לומר שכעת אין בזה משום יוהרא. אבל באמת בכלה רבתי פ"י מבואר הטעם להדיא דילמא דייב על אינשי ולא חזי ליה, ור"ל אם יטבול שני פעמים יש חשש שהוא מניע את המים בתנועות חפזון והמים יותזו על אנשים שעומדים ג"כ במקוה או אפילו בחוץ סמוך למקוה. ממילא אין לזה בכלל שייכות ליוהרא אלא מטעם אחר לגמרי. וא"כ מסכת כלה מגלה הטעם, ויהיה הטעם כן גם בדר"א רבתי שסתם שם ולא פירש.

ולפי זה גם בזה"ז לאחר שהתפשטו ספרי הקבלה יהיה אסור ג"כ כיון דאין הטעם משום יוהרא, וא"כ על מה סמכו להקל, ומה הטעם של ספרי הקבלה גופא. ומה שמצינו באחרונים שגם מנהג הנשים לטבול פעם לפני הברכה ואח"כ עוד פעם אחר הברכה, עיין קצשו"ע סי' קס"ב סע' ח', זה אינו קשה כלל, דכיון דמפסיקה בברכה שוב לא שייך הטעם הנזכר בכלה רבתי שגורמת לתנועות יתר במים, ופשוט.

ולכן להלכה נראה דהטובלים כמה פעמים, וכן אשה הטובלת כמה פעמים לפני או אחרי הברכה, הרי אם יש אנשים בתוך המקוה או יזהרו לעשות שהייה בין טבילה לטבילה, דאז לא שייך הטעם שיעוררו תנועות המים עד שיתזו על האחרים. ונראה דהנהוגים שהם כל גופם במים ורק מוציאים מדי פעם היד החוצה, וע"י זה נחשב הדבר לטבילה אחת שעושים בה טבילות רבות, זה אינו בכלל האזהרה, דכיון דמוציאים רק יד אחת אין זה גורם לתנועות יתר במים, ולא שייך הטעם שיתזו.

דינים העולים

א. אם נפגשו הנכנס והיוצא בפתח בית המרחץ, בין בפתח שבין אמצעי לחיצון ובין בפתח שבין אמצעי לפנימי, היוצא קודם לנכנס. וכהאי גוונא בבית הכסא הנכנס קודם (וכמובן שאין המדובר בפתח שנכנסים למקום שיש רק מושב אחד לשבת, דשם אין צריך להשמיע דהיוצא קודם).

ב. בזה"ז אין אומרים היה רצון של נכנס למרחץ ושל יוצא.

ג. עדיף שת"ח לא יתלבש ויתפשט בפנימי אלא באמצעי, אם לא מחמת סיבה של קור וכדומה.

ד. סדר הפשיטה, נעליים, גרביים, כובע גדול, מעיל עליון, מעיל חליפה, סוודר, חולצה, ציצית, גופיה, מכנסים, תחתונים, כובע קטן. וסדר לבישה הפוך מסדר ההפשטה, כאשר יחנו כן יסעו.

ה. היתר אמירת דברים בטלים בכדי למנוע הרהורי תורה הוא רק בבית פנימי ולא באמצעי, וגם שם ראוי למעט בזה עד כמה שאפשר, ולמצוא עצה אחרת נגד הרהורי תורה.

ו. כשמתפשט ללכת לבית פנימי או מבית פנימי למקוה אין לכסות ערוותו במגבת וכדומה, אלא שטוב לא לפשוט התחתונים עד סמוך למקום רחיצה או טבילה כזוה אפשרי. וכשעולה מהמקוה, או חוזר מפנימי לאמצעי, מדינא צריך לכסות ערוותו או ללכת שחוח.

ז. כשרוחץ בחמין או טובל בחמין (ואפשר אף בצונן) יכוין לקיים מצות רחיצה אפילו בחול כפי שנפסק להלכה בספר ההשלמה, ובער"ש ויו"ט יכוין גם לכבוד שויו"ט. **ח.** יזהר לרחוץ וכן להסתבן מקודם ראשו, ואח"כ יד ימינו, ושמאלו, וגופו, ורגל ימין, ושמאלו.

נספח א: דיני צניעות במרחץ בכניסתו וביציאתו

[ממה שכתבתי למח"ס מקיץ נרדמים]

ד' קרח תשנ"ו

כאן המקום לברר מה שנהוג כהיום בקרב רובם בבואם למקוה שמתפשטים בחדר

האמצעי, ומכסים ערוותם במגבת וכך נכנסים לחדר הפנימי לרחיצה וטבילה, אך כשיוצאים מהמקוה אינם מכסים ערוותם בצאתם מיד, ורק אח"כ בצאתם מן הפנימי לאמצעי רובם מכסים במגבת. ולכאורה כל זה להיפך מן הדין מן הקצה אל הקצה, כי ברידתם לנהר או למרחץ צריך דוקא להיות בגלוי, מדנראה ככופר בבריתו של אברהם אבינו ע"י שמכסה, ובצאתם צריך להיות מכוסה. אמנם גם זה צריך להבין, דמאי שנא שברדתו חוששים שע"י הכיסוי נראה ככופר ובצאתו לא חוששים, ולקמן יתבאר בס"ד. ואם כן לכאורה המנהג הוא כנגד הדין.

ובכדי לברר ענין זה צריך להעתיק לשון הגמרא בשבת מ"א ע"א. דאיתא התם:

וא"ר זירא אנא חזיתיה לר' אבהו שהניח ידיו כנגד פניו של מטה, ולא ידענא אי נגע אי לא נגע. פשיטא דלא נגע, דתניא ר' אליעזר אומר כל האוחז באמה ומשתין כאילו מביא מבול לעולם. אמר אביי עשאוה כבולשת וכו', ה"נ כיון דבעית לא אתי להרהורי. והכא מאי ביעתותא, ביעתותא דנהרא. איני והאמר ר' אבא אמר רב הונא אמר רב כל המניח ידיו כנגד פניו של מטה כאילו כופר בבריתו של אברהם אבינו, לא קשיא הא כי נחית, הא כי סליק, כי הא דרבא שחי, ר' זירא זקיף, רבנן דבי רב אשי כי קא נחתי זקפי כי קא סלקי שחי. ע"כ.

ולכאורה פלא דלא הובאה כל גמרא זאת להלכה לא ברמב"ם ורי"ף ורא"ש וטושו"ע אלא רק במג"א ס' ב' ס"ק ב', ומשמ לשו"ע הרב סע' ב', וסידור יעב"ץ בסדר לבישה אות א', ואינה אף בקצושו"ע, חיי אדם, לבוש, ערוה"ש וכף החיים, אלא רק במ"ב ס"ק א'.

והמג"א הנ"ל והנמשכים אחריו שהביאו דבריו, פסקו דברדתו אסור לכסות ובעלייתו מכסה והוא כרבנן דרב אשי, וכ"כ המ"ב בס"ק א' שם.

והנה בגמרא הוזכר רק נהר, אבל הוא הדין גם במרחץ, אם כי באיזה פרט יהיה נפק"מ במרחץ מבנהר, ויתבאר לקמן. וכ"כ הרב בשו"ע שלו בסעיף ב' דגם במרחץ הוא כן, וכן הועתק בסידור יעב"ץ שם. ואף שהם הזכירו תיבת מרחץ רק לגבי העליה שצריך לכסות, נראה פשוט דכן הוא גם לגבי הירידה שאין לכסות.

ובאמת גם בשניים מרבותינו הראשונים נמצא פסק בזה, והם הר"ח (על המקום) שפסק בזה ג"כ כרבנן דבי רב אשי לחייב בעלייתו ולאסור בירידתו, והשני הפסקי ריא"ז על שבת (מכון התלמוד הישראלי תשכ"ד, דף ק"מ לדפי הספר), וז"ל, אעפ"י שאסור לאדם ליגע באברו שמא יבוא לידי הרהור, אם היה עומד בתוך המים הואיל ונבעת מן המים אינו בא לידי הרהור. בד"א בעלייתו מן המים שצריך לכסות ערותו דרך צניעות, אבל בירידתו שפניו כנגד המים ואין מי שיראהו אסור לכסות ערוותו. ואעפ"י שאינו נוגע. שכל המניח ידיו כנגד פניו של מטה כאילו כופר בבריתו של א"א. ע"כ.

נמצא שפסק המג"א בזה כבר הוקדם בר"ח ובריא"ז, ואודות איזה פרטים שנמצאו בלשונות הר"ח והריא"ז נדבר לקמן בס"ד. ועדיין צ"ע למה לא פסקו זה שאר הראשונים והטושו"ע להלכה.

ונראה לומר, דמאחר שמצינו בזה דעות חלוקות בגמרא באמוראים דעבדו עובדא בנפשייהו מעשה רב, דר' אבהו היה מכסה כל הזמן שרוחץ וכרש"י שם בד"ה שהניח, ורבא שחי,

ובסתמא בין בירידתו ובין בעלייתו, ומשמע דלית להו לר' אבהו ולרבא הא דאמר רב הונא אמר רב שכל המניח וכו' הוא ככופר בבריתו של א"א, מדמוכח שלא לשם כפירה הניח אלא משום צניעות בעלמא. ולאידך גיסא ר' זירא זקיף, ומשמע בין בירידתו ובין בעלייתו, וסתמא דמילתא דס"ל כן להא דרב הונא אמר רב עד כדי כך שדוחה אף עניין הצניעות בעלייתו, וחזינן לרבנן דבי רב אשי דאית להו להא דרב הונא אמר רב היכא דאין זה פוגע בצניעות כגון בירידתו ולית להו בעלייתו, וכל אחד עבד עובדא בנפשיה כסברתו, ולכן הניחו הפוסקים זה שינהג כל אחד כרצונו דכל אחד יש לו על מי לסמוך. אך הר"ח והרי"א ובעקבותם המג"א ודעימיה נקטו בזה לפסוק כרבנן דבי רב אשי דהוו כרבים נגד שאר האמוראים.

ויש עוד לברר, בדגמרא מוכח דכשמכסה מותר גם לנגוע כיון דבעית וכו', והמג"א ובעקבותיו הבאים אחריו כתבו שאסור לנגוע, וזה לא קשה, חדא דאף שמשפשות לשון הגמרא משמע דבנהר שרי לכל אדם לנגוע מטעם דבעית, וכן משמע פשוט לשון הרי"א ז, מ"מ בר"ח מבואר להדיא דזהו עניין לכל אדם לעצמו, שמי שבעית כגון ר' אבהו מותר לו לנגוע, ומי שלא בעית אסור לנגוע, ולכן נקט המג"א מילתא דפסיקא לאסור לכל אדם, דאין בזה גרעון אם מחמירים גם על מי שכן בטבעו בעית. ועוד דהמג"א ציין לעיין בדבריו בסי' ג' ס"ק י"ד, ושם פסיק ותני דאין דין בעית להקל בזה ז, וא"כ כתב כן כאן לשיטתו, ועל שו"ע הרב וסידור יעב"ץ שגם הם נקטו לאסור הנגיעה אין קושיא כי הם כללו בדבריהם גם מרחץ ולא רק נהר, ובמרחץ דידן לא שייך דין בעית (אם כי במרחץ של זמן הגמרא כן היה שייך, עיין סי' ר"ל סע' ג').

ובעיקר הדבר, למה בעלייתו שייך צניעות שדוחה להא דנראה ככופר לרבנן דבי רב אשי, ובירידתו לא שייך, מבואר במג"א שם בקיצור דבירידתו שעומד להתרחץ שם ערום אם כן כבר אז לא יכסה, משא"כ בעלייתו. ואינו מובן כל כך. ובפשוט יש לומר דבירידתו שגם שאר אנשים עומדים בתוך הנהר ערומים אם כן גם הוא למה לא יהיה ערום בירידתו, ונמצא שאם מכסה הוא ככופר, אך בעלייתו מהנהר נגד העם, והעם על שפת הנהר אינם מסתובבים ערומים, אם כן גם הוא יכסה משום צניעות. ויהיה נפק"מ בין טעם המג"א לטעם שכתבתי בעלייתו מן המקוה והמקוה היא בחדר שמתרחצים שם כולם ערומים, דלטעם המג"א הלא כעת אינו עתיד להתרחץ אם כן צריך לכסות מיד, ולטעם שכתבתי כיון שכולם עומדים שם ערומים הוי זה כירידתו ואינו מכסה (ואם אינו חייב לכסות יהיה אסור לכסות) עד שיוצא לבית האמצעי. וכמו כן גם לטעם המג"א גופא אם בעלייתו מהמקוה דעתו להתרחץ (כמו שיש אנשים המתרחצים לאחר המקוה) גם לדידיה אינו מכסה בעלייתו.

ולא זכיתי להבין דברי הפסקי ריא"ז שכתב בלשונו דמתי אינו מכסה בירידתו דוקא כשאין שם אנשים, ר"ל בנהר, דאם אין כאן אנשים בנהר מה מנהו אם יכסה כן, ולמי מודיע ע"י כיסויו שמתבייש בבריתו של אאע"ה. וצ"ע.

אחר זמן ראיתי בספר יסוד מערבי להג"מ רפאלי בקונטרס ראה והתקין ע' ח' שכתב בפשיטות כדברי פסקי ריא"ז הנ"ל, ועיי"ש עוד מה שכתב בזה. [וכעת כ"ג אד"ב תשע"ד ראיתי שמביאים לשון הערוך ולשון הפסקי ריא"ז שכתבו שבכניסתו שאין שם אחרים, לא יכסה. ומשמע דכשיש שם אחרים כמו במקוה יכסה גם בכניסתו. ושמעתי גם בשם הגר"א

דבמרחץ שלנו שיש שם אנשים בכל אופן יכסה. ומכאן סמך לרובם שגם בלכתם מחדר אמצעי לחדר פנימי להתרחץ או למקוה הם מכסים, מדנמצאים שם אנשים].

והנה בירידתו שצריך לגלות אפי' ביש שם אנשים ודלא כריא"ז, הנה לא נתבאר מאיפה מתחיל החיוב ומאיזה מרחק כשבא משפת הנהר, וכה"ג במקוה מאיפה אין לו לכסות. ונראה דבנהר הוא דוקא בסמוך לירידתו וכהאי גוונא במרחץ משעה שנכנס לבית הפנימי, נמצא דהמתפשטים בבית האמצעי ומכסים עצמם עד בואם לבית הפנימי כדין עושים, אולם למאן דחש אולי אסור לכסות גם ממקודם, יש עצה שילך מלובש בלבנים עד הבית הפנימי ויפשוט שם, דכל עיקר איסור הכיסוי אז הוא במראה שמכסה להדיא לשם כסוי, דהיינו שמתעטף במגבת שאינו דרך מלבוש כלל, אלא עושה מעשה מיוחד לכסוי, מה שאין כן בהולך מלובש בלבנים שהוא כדרך מלבוש דמי מכריחו שיפשוט מקודם ואינו כלל דמכסה מחמת שמסופק מאיפה צריך לגלות, או מחמת שמתבייש באות ברית קודש.

ולמעשה היוצא מכל הנ"ל, דאלה שאין מקפידים כפי פסק המ"ב שמקורו במג"א ובריא"ז ור"ח יש להם על מה שיסמוכו, כי שאר גדולי ראשונים וטושו"ע לא הביאו כל זה להלכה, וגם איך שיעשו יש להם מעשה רב מאחד מהאמוראים, אבל המדקדק במעשיו לעשות כפי ההלכה הפסוקה הרי כשמתפשט בבית אמצעי בכדי להיכנס לבית הפנימי לא יכסה ערוותו במגבת וכדומה. ועד נאמן מסר לי שהיה בעצמו נוכח איך שמרן החזו"א זיע"א הלך בלי כיסוי מאמצעי לפנימי.

ואם בכל זאת יסתפק המסתפק דאולי החיוב שלא לכסות הוא רק בהיכנסו לבית פנימי או למקוה אבל לא בכל הדרך, וכמו שהסתפקתי לעיל, ואז ממילא יש חיוב לכסות מצד צניעות עד שם, הרי דרך ישרה לפניו ללכת מלובש בלבנים עד בית הפנימי, דבזה יוצא כל הספקות וכן"ל. ובעלייתו מהמקוה יכסה בידיו ולא יגע, או ישוח, ואם חושש למה שכתבתי דאולי עלייתו מהמקוה שבבית הפנימי הוי כירידתו לנהר מדעומדים בחדר הפנימי עוד אנשים ערומים הרי גם בזה ילבש הלבנים תיכף ואז אין שום חשש.

נספח ב: כניסה למרחץ לפני מנחה (מכתב)

ג' שבט תשמ"ז

מקלחת חמה דינה כמרחץ קטן, ואם יש במרחץ גם חדר זיעה דינו כמרחץ גדול. והבאה"ל כתב דאף המחמיר סמוך למנחה גדולה לא יחמיר אלא במרחץ גדול ולא במרחץ קטן (הוא כתב לגבי סעודה אבל ה"ה לגבי מרחץ), ולכן עד סמוך למנחה קטנה אפשר להקל במרחץ קטן של מקלחת בלי זיעה, ומסמוך למנחה קטנה יש להחמיר, אבל גם בזה נהגו להקל, וכמבואר ברמ"א דהיקלו עד הדרגה האחרונה של סעודה גדולה במנחה קטנה, שבזה אסרו. ועכ"פ המחמיר יחמיר כסברא אמצעית שבבאה"ל, דהיינו גדול לגדולה וקטן לקטנה וכ"ש דגדול לקטנה.